

UDK: 378.147:37.013.42

Saodat M. MAMATOVA,

Mustaqil tadqiqotchi, Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Assistent o'qituvchisi Shahrisabz davlat pedagogika instituti,

E-mail: mamatovasaodat50@gmail.com, <https://ORCID ID/009-00002-4248-9142>

Professor, pf.d. Sh.Shodmonova taqrizi asosida

OLIIY TA'LIMDA TALABALARNI PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING KOMPETENSIYAVIY TARKIBI

Аннотация

Ushbu maqolada talabalarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish faoliyatiga tayyorlashning kompetensiyaviy tarkibi ilmiy-pedagogik tahlil qilingan. Pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan kasbiy, metodik, boshqaruv va kommunikativ kompetensiyalarning mazmuni yoritilgan. Shu bilan bir qatorda kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarining nazariy bilim, amaliy ko'nikma va kasbiy kompetentligini rivojlantirish omillari asoslab berilgan. Pedagogik jarayonni rejalashtirish, tashkil etish, monitoring qilish va natijalarni baholash mexanizmlarining o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish va refleksiv yondashuvning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslangan. Maqola oliy ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish va ularning boshqaruv faoliyatiga tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik jarayon, ta'limni boshqarish, kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy kompetensiya, pedagogik faoliyat, boshqaruv kompetensiyasi, ta'lim sifati, refleksiv kompetensiya, innovatsion ta'lim texnologiyalari, bo'lajak pedagog.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ СОСТАВ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ И УПРАВЛЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ ПРОЦЕССАМИ

Аннотация

В данной статье проведён научно-педагогический анализ содержания и компетентностной структуры подготовки студентов к организации и управлению педагогическим процессом. Раскрыто содержание профессиональных, методических, управленческих и коммуникативных компетенций, необходимых для эффективного осуществления педагогической деятельности. Наряду с этим обоснованы факторы развития теоретических знаний, практических умений и профессиональной компетентности будущих специалистов на основе компетентностного подхода. Выявлена взаимосвязь механизмов планирования, организации, мониторинга и оценки результатов педагогического процесса. В статье научно обоснована значимость применения современных образовательных технологий и рефлексивного подхода в профессиональной подготовке будущих педагогов. Результаты исследования могут быть использованы для повышения качества подготовки педагогических кадров в учреждениях высшего образования и совершенствования их готовности к организации и управлению педагогическим процессом.

Ключевые слова: педагогический процесс, управление образованием, компетентностный подход, профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, управленческая компетентность, качество образования, рефлексивная компетентность, современные образовательные технологии, будущий педагог.

THE COMPETENCY-BASED FRAMEWORK FOR PREPARING HIGHER EDUCATION STUDENTS TO ORGANIZE AND MANAGE PEDAGOGICAL PROCESSES

Annotation

This article presents a scientific and pedagogical analysis of the content and competency-based structure of preparing students for the organization and management of the pedagogical process. It examines the content of the professional, methodological, managerial, and communicative competencies required for the effective implementation of pedagogical activities. The study also substantiates the factors that contribute to the development of future specialists' theoretical knowledge, practical skills, and professional competence within the framework of the competency-based approach. Furthermore, it reveals the interrelationship among the mechanisms of planning, organizing, monitoring, and evaluating the outcomes of the pedagogical process. The article scientifically justifies the importance of applying modern educational technologies and a reflective approach in the professional training of future teachers. The findings of the study may contribute to improving the quality of teacher education in higher education institutions and enhancing students' readiness to organize and manage the pedagogical process.

Keywords: pedagogical process, educational management, competency-based approach, professional competence, pedagogical activity, managerial competence, quality of education, reflective competence, modern educational technologies, future teacher.

Kirish. Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish va pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri.

Bu jarayonda bo'lajak pedagoglarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish faoliyatiga kompetensiyaviy yondashuv asosida tayyorlash alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Hozirgi ta'lim tizimi professor-

o'qituvchilardan nafaqat nazariy bilim, balki ta'lim jarayonini rejalashtirish, boshqarish, tahlil qilish va baholash kompetensiyalariga ega bo'lmog'i lozim. Shu bois pedagogik jarayonning mazmuni, tuzilmasi va boshqaruv mexanizmlarini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb vazifadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining eng muhim shartidir. Buning uchun zamonaviy bilim va kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan pedagoglarni tayyorlash ustuvor vazifadir"[1] - deb ta'kitlashlari bejis emas albatta.

Bunday yondashuv orqali pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish, ta'limni rivojlantirish va munosib mutaxassislarni tayyorlash muhim. Shu sababli talabalarni ta'limiy jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga tayyorlashning mazmuni hamda kompetensiyaviy tuzilmasini ilmiy asosda tadqiq etish, bugungi kunda dolzarb ilmiy muammolardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Talabalarni pedagogik jarayonlarni tizimli tashkil etish va boshqarish faoliyatiga tayyorlash hozirgi zamonaviy pedagogikaning muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishning muhim omili hisoblanadi.

Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak deb, biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz." [1] deb aytgan fikrlari bejis emas albatta.

Xuddu shunday rus pedagog olimi V.A. Slastenin tomonidan pedagogik jarayonning nazariy asoslari keng yoritilgan. Olim "Pedagogik faoliyatni maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalarning o'zaro uzviy bog'langan yaxlit tizimi sifatida tavsiflaydi va pedagogning kasbiy kompetentligi ta'lim sifati va samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri" [2] ekanligini isbotlaydi.

A.V. Xutorskoy kompetensiyaviy yondashuv nazariyasini rivojlantirib, "Kompetensiyani faqat bilim va ko'nikmalar yig'indisi emas, balki shaxsning kasbiy vazifalarni samarali bajarish qobiliyatini ifodalovchi integrallashgan sifat va tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning muhim shartidir" [3]-deb ilmiy jihatdan asoslagan.

Pedagogik boshqaruv masalalari Yu.K. Babanskiy olib borgan tadqiqotlarida ham muhim o'rin egallaydi. Yu.K. Babanskiy "Ta'lim jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish pedagogik tizim samaradorligini oshirishning asosiy sharti ekanligini va pedagogik jarayonni optimallashtirish o'qituvchi faoliyatining boshqaruv kompetensiyasi bilan bevosita bog'liqdir" [4]-deb o'z fikrini asoslagan.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda kompetensiyaviy yondashuvning metodologik asoslari Philippe Perrenoud tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, "U zamonaviy pedagog harakatga yo'naltirilgan kasbiy kompetensiyalarni egallashi zarurligini, nazariy bilimlarni real pedagogik vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati esa pedagogik mahoratning asosiy mezonini ekanligini qayd etadi" [5].

O'zbekiston olimlari orasida N.N. Azizxo'jayeva oliy ta'lim pedagogik texnologiyalarni rivojlantirish masalalarini chuqur tadqiq qilib, "Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, innovatsion metodlar va refleksiv faoliyat muhim ekanligini asoslab beradi" [6].

Taniqli olim B.R. Adizov "Pedagogik faoliyatni tashkil etishda innovatsion yondashuvlar va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning didaktik asoslarini muhimligini yoritgan" [7].

Normativ-huquqiy hujjatlar mazkur masalaning ilmiy-amaliy asosini mustahkamlaydi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning "Oliy ta'lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5847-sonli, 2019 - yilgi" [8], "O'zbekiston-2030 strategiyasi to'g'risida. PF-158-sonli, 2023 - yilgi Farmonlari" [9] ta'lim tizimini rivojlantirishga oid strategik hujjatlarda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini ko'yaytirish, ta'lim sifatini xalqaro standartlar asosida ravnaq toptirish va zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etishni asosiy vazifa sifatida belgilagan.

Ilmiy xujjatlar tahlili mavjud ishlarda pedagogik ta'lim tizimlarni nazariy va amaliy asoslari, kompetensiyaga asoslangan yondashuv va ta'limni boshqarish masalalari keng imkoniyatlarni oshirib bormoqda. Shunga qaramay, talabalarni bilimlari va bevosita pedagogik jarayonlarni tashkil qilish va boshqarishga oid faoliyatga tayyorlash mazmuni yetarlicha yoritilmagan. Kompetensiyaviy tuzilmasini yaxlit model asosida tadqiq etish, ularning o'zaro bog'liqligini zamonaviy oliy ta'lim talablari nuqtai nazaridan asoslash hali ham dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola pedagogik jarayonlarni tizimli tashkil etish va boshqarishga oid faoliyatga tayyorgarlikning umumiy mazmuni va kompetensiyalar tuzilmasini ilmiy jihatdan belgilashga qaratilgan.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga isbotlangan va integrativ yondashuvlarni amalga oshiradi. Ushbu yo'nalishlar pedagogik jarayonning mazmuni, tuzilishi va boshqaruv mexanizmlarini o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotda ilmiy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar o'rganilib tahlil qilindi; qiyoslash usuli, pedagogik kuzatuv, so'rovnomalar, suhbat, ekspert bahosi va pedagogik sinov metodlari qo'llanildi. Olingan natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, ularning ishonchliligi va amaliy ahamiyati asoslandi. Ushbu metodologik jarayonlar talabalarda pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish va boshqarishga oid kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning ilmiy asoslangan dasturlarni ishlab chiqishga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni pedagogik faolligini tashkil qilish va boshqarish faoliyatiga o'rgatish faqat nazariy bilim olish doirasi bilan yakunlanmaydi, u bilimlarni amaliy sharoitlarda qo'llash ko'nikmasiga yo'naltirilgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishni talab etadi. Oliy ta'limdagi mavjud amaliyotni tadqiq etish natijasida mazkur tayyorgarlikning asosiy qismlari quyidagilardan iborat ekanini aniqlandi: pedagogik jarayonni rejalashtirish, o'quv dasturlarni tashkil qilish, monitoring va baholash, pedagogik qarorlar qabul qilish va refleksiv tahlil kompetensiyalari. Tadqiqot xulosalari talabalarda pedagogik jarayonlarni tashkil qilish va boshqarish faoliyatiga oid kasbiy mustaqillik, boshqaruv madaniyati, muammoli holatlarni bartaraf etish qobiliyati hamda ta'lim natijadorligini oshirishga qaratilgan amaliy malakalarning sezilarli darajada shakllanganini isbotladi.

Bugungi kunda, oliy ta'limda talabalarining o'quv tayyorgarligi mazmunini nazariy bilim, amaliy harakat va refleksiv baholashning yaxlit birligiga tayangan holda shakllantirish pedagogik jarayon sifatini oshirish va ilmiy dunyoqarashini muhim sharti ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Bu tahlil va natijalarning mazmun-mohiyati yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega:

Xulosa va takliflar. Maqolamiz mavzusi bo'yicha xulosalarimiz quyidagicha: talabalarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish faoliyatiga tayyorlash zamonaviy oliy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanib,

tayyorgarlikning samaradorligi kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantirilgan bilim, pedagogik qobiliyat, amaliy ko'nikma, kasbiy qadriyat va refleksiv faoliyatning uzviy integratsiyasigan iboratdir.

Ushbu jarayonlarni samarali tashkil etish uchun bo'lajak pedagoglarda ish taqimotlarni natijali rejalashtirish, shuningdek, o'quv mashg'ulotlarini boshqarish, pedagogik muloqot qilish, pedagogik qobiliyatni shakllantirish, tahlil qilish, qaror qabul qilish va yangi texnologiyalarni tatbiq etish kompetensiyalarini shakllantirish muhimdir.

Shunga asosan, pedagogik tayyorgarlik mavzusini kompetensiyaviy model asosida rivojlantirish ta'lim sifati va bo'lajak o'qituvchlarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Maqolamiz mavzusi bo'yicha takliflarimiz quyidagicha:

- Pedagogik jarayonlarni olib borish va boshqarishga tayyorgarlik mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta tartibga solib chiqish;

- Pedagogik menejment, pedagogik takt, ta'limni rejalashtirish va sifat monitoringiga oid amaliy mashg'ulotlar soatini ko'paytirish;

- Pedagogik amaliyotda muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati va keys-stadi metodlaridan muntazam foydalanish;

- Kasbiy kompetensiyalarni baholashda diagnostik mezonlar va kompetensiyaga yo'naltirilgan baholash vositalarini joriy etish;

- Raqamli platformalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali bo'lajak pedagoglarning boshqaruv-tashkiliy kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish.

Yuqoridagi fikr mulohazalardan ma'lumki, ushbu maqolamiz bo'lajak mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi hamda Yangi O'zbekiston zamonaviy yoshlarining ma'naviy qiyofasi va uni takomillashtirish tamoyillari asosida – barkomol avlodni tarbiyalash uchun asos bo'la oladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 45-b
2. Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2002.
3. Xutorskoy, A.V. Klyuchevye kompetensii kak komponent lichnostno-orientirovannoy paradigmy obrazovaniya // Narodnoe obrazovanie. – 2003. – № 2.
4. Babanskiy, Yu.K. Optimizatsiya protsessa obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1989.
5. Perrenoud, P. Construire des compétences dès l'école. – Paris: ESF Éditeur, 1999.
6. Azizxo'jayeva, N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
7. Adizov, B.R. Pedagogik ta'limning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. PF–5847-son Farmon. 2019.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston–2030 strategiyasi to'g'risida. PF–158-son Farmon. 2023.